

VYUŽITIE ARTETERAPIE SO ZAMERANÍM NA DETI S AGRESÍVNÝMI PREJAVMI V SPRÁVANÍ¹¹

Jana STEHLÍKOVÁ

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici: Pedagogická fakulta

Abstrakt: Využitie arteterapie je veľmi široké. Význam má pre ľudí s duševnými poruchami, neurózami, psychózami, pre mentálne a telesne hendikepované deti a dospelých pri zvládaní ich náročných životných situácií, ale aj pre zdravého človeka, ktorý sa počas arteterapie môže uvoľniť od svojich každodenných starostí a lepšie porozumieť sebe samému. V príspevku uvádzame prípadovú štúdiu ako názorný príklad toho, ako dokáže arteterapeut pracovať s dieťaťom s agresívnymi prejavmi v správaní a ako mu dokáže prostredníctvom arteterapeutických techník pomôcť ovládať svoje emócie.

Kľúčové slová: arteterapia, osobnosť arteterapeuta, art aktivita, prípadová štúdia, agresia

ÚVOD

Arteterapia sa praktizuje ako hlavná metóda psychoterapie alebo ako podporný spôsob pri iných druhoch terapie. Je vhodná pre všetky vekové kategórie so širokou škálou problémov, najmä však pre tých klientov, ktorým slovné vyjadrovanie môže spôsobovať problémy.

Arteterapia sa využíva tak diagnosticky ako aj liečebne, terapeuticky. Pomocou nej sa analyzuje psychomotorická a kognitívna úroveň klienta, dajú sa zistiť také črty a vlastnosti človeka, ktoré by bolo pri iných spôsoboch problematické odhaliť. V neuropsychológii sa využíva na určenie charakteru a lokácie poranenia mozgu a pod. Využíva sa aj pri rehabilitácii, kedy pri maľovaní alebo modelovaní dochádza k zlepšeniu motorických zručností pacienta, koordinácii ruky a oka. Podobne sa využíva aj u detí pri rozvíjaní jemnej a hrubej motoriky (Vodičková, 2003).

Ako druh terapie je vhodná pre prácu s emočne labilnými klientmi. Prostredníctvom toho, čo vytvoria dokážu lepšie pochopiť a vnímať svoje emócie a tým ich efektívnejšie regulovať.

„Vytvorený produkt je cestou neverbálnej, symbolickej komunikácie, medzi tvorcom a terapeutom, kde sa komunikuje prostredníctvom obrazov, farieb, vlozenej energie. Výtvarná tvorba využíva primárne neverbálne prostriedky, čím je prístupná i tým ľuďom, pre ktorých je slovné vyjadrovanie z rôznych dôvodov ťažké, či už pre ich mentálny či fyzický hendikep,

¹¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0099/15 s názvom *Emocionálno-sociálne aspekty agresie v mladšom školskom veku v kontexte modernej školy.*

jazykovú bariéru alebo problémy s vyjadrovaním. Neverbálne sa totiž dajú sprostredkovať myšlienky, emócie a vnemy, ktoré sú pre úsporný slovný popis príliš zložité“ (Campbellová, 1998, s. 20). Tvorivá činnosť ponúka seberealizáciu, posilňuje sebavedomie, pretože cieľom nie je vytvoriť veľkolepé dielo, ale ako uvádza Kramer (1987, s. 161) „slúži k tomu, aby zmenou výtvarného prejavu prispela k zmene jeho náhľadu a k jeho socializácii.“

Arteterapia slúži na ventiláciu emócií hnevu, depresie, úzkosti ale aj radosti. „Rozhnevaní pacienti môžu kresliť rozhnevané obrázky a dať priechod hnevu a zlosti“ (Brinkman, 2004, s.35). Uvoľnenie emócií napomáha k ich zvládaniu a načerpaniu novej energie, pretože odmietané a potlačované emócie vyvolávajú napätie, ktoré spolu so stresom jednotlivcov vedú k nekontrolovaným výbuchom hnevu. Arteterapia je zároveň významným prostriedkom k rozvoju vnímania a k prípadnému sebauzdraveniu. Ako motivujúci prvok podnecuje samotný výtvarný proces, vyvoláva fantazijné predstavy a núti k hľadaniu ďalších súvislostí. Vedie k celkovému citovému, intelektuálnemu a duchovnému rozvoju osobnosti. Šicková (2006) potvrdzuje, že arteterapia je vhodný spôsob terapie u detí s agresívnym správaním. Zo svojej praxe uvádza príklad 8 ročného chlapca Maroša, ktorý bol nestabilný, hlučný a agresívny. V skupine pôsobil veľmi rušivo, fyzicky napádal svoje okolie, prostredníctvom krátkodobej, ale intenzívnej arteterapeutickej intervencie došlo u neho k zlepšeniu jeho agresívneho správania. Modelovanie z hliny sa prejavilo v korekcii jeho správania, vo vzťahu k iným a táto premena mala význam pre integráciu jeho emócií, ako aj jeho socializáciu. Ako ďalej uvádza aktivity s hlinou v arteterapii majú úzky vzťah k vyjadrovaniu a preformovaniu agresivity, pretože hnev a deštruktívne impulzy nadobúdajú v činnostiach s hlinou nový spôsob vybitia negatívnej energie.

V rámci arteterapie je možné využiť rôzne techniky: čmáranie ceruzkou, maľovanie prstami, modelovanie tela z hliny, trhanie a lepenie, vytváranie mandaly, tematické kreslenie, kreslenie vo dvojici. Dôležitá je spontánnosť. Prostredníctvom maľovania vodovými farbami deti najjednoduchšie vyjadria svoje emócie. Pri kreslení pastelkami majú tendenciu zaoberať sa detailmi, sú konkrétnejšie. Maľovanie prstami prináša dieťaťu podobné hmatové a kinestetické pocity ako pri práci s hlinou, upokojuje. Maľovanie chodidlami je veľmi neobvyklá činnosť, poskytuje deťom okrem pokoja hlavne radosť (Oaklander, 2003).

„Maľbou, plastikou alebo inou výtvarnou technikou dochádza k zhmotneniu citov, toho čo si myslíme, cítíme. Aj to, čo bolo skryté, sa objaví a zrazu stojí pred človekom ako problém. Problém, ktorý sa nedá prehliadnuť. Je viditeľnejší, dá sa lepšie pochopiť. Hlavne deti si svoje výtvarné produkty vážia, pretože pre nich môžu znamenať skutočnú hodnotu. Sú viditeľným vyjadrením ich prežívania“ (Caseová-Dalleyová, 1995, s.13).

KONKRÉTNÁ APLIKÁCIA ARTETERAPIE PRI AGRESÍVNÝCH PREJAVOCH DIEŤAŤA

Prípadovú štúdiu sme získali prekladom z originálu práce arteterapeutky Abhy Sing, ktorá pracuje ako klinická pracovníčka v Transcultural Psychiatric Clinic v Montrealskej detskej nemocnici. Venuje sa arteterapeutickým workshopom rovnako ako kurzom kreatívneho vyjadrovania v školách, ktoré navštevujú deti rôznych etnických skupín.

Názov práce jej je *Art Therapy and Children: A Case Study on Domestic Violence* (2001).

Autorka túto prácu a práva na jej distribúciu poskytla Kanadskej národnej knižnici, ktorá ju zverejnila vo voľne dostupnej on line verzii

(<http://spectrum.library.concordia.ca/1350/1/MQ59350>).

Klientom je 8 ročný chlapec Mark. Je to extrémne aktívny, ťažko zvládnuteľný chlapec. Mark má diagnostikovanú poruchu opozičného vzdoru, ktorá sa prejavuje doma i v škole, má problémy s pozornosťou a je hyperaktívny. Momentálne je už druhý rok hospitalizovaný na oddelení detskej psychiatrie. Pred hospitalizáciou žil doma so svojou matkou (36), nevlastným bratom (15) a vlastným bratom (4).

Podľa slov jeho matky často utekal do domu susedov bez nejakého zjavného dôvodu. Málo spal, lebo sa bál, že počas spánku niečo zmešká. Neustále skúša, kde sú jeho hranice a otvorene prejavuje agresivitu vo všetkých formách. Potrebuje sústavné tíšenie a dohľad, pretože máva záchvaty hnevu a kričí. Ako stresory v rodine sa v anamnéze uvádzajú: domáce násilie páchané otcom, ktorý má problémy so zákonom vrátane drog a alkoholu; narodenie súrodenca; rodičovské konflikty a neskorší otcov odchod z domu.

Mark bol testovaný Wechslerovými testami. Výsledky tohto testu mali priemerné hodnoty. Mark má hlavne problémy s priestorovou orientáciou a abstraktnými slovnými spojeniami. Mark je tiež impulzívny a má veku neprimerané správanie.

Cieľom arteterapeutických sedení, ktorých sa Mark zúčastňoval dvakrát do týždňa, bolo poskytnúť mu prostredie, v ktorom sa bude cítiť chránený, budovať v ňom sebaúctu, pomôcť mu dostať pod kontrolu svoje impulzy a vyjadriť svoju agresivitu a iné emócie v priebehu terapie.

Uvádzame stručný popis jednotlivých stretnutí Marka s arteterapeutkou:

Prvé stretnutie.

Pri prvom stretnutí bol Mark ťažšie zvládnuteľný. Nechcel sedieť, ani venovať sa žiadnym arteterapeutickým činnostiam. Ignoroval snahu o nejakú aktivitu a intenzívne sa snažil skúmať

všetko, čo bolo v miestnosti. Bolo mu to dovolené, pretože sa zjavne snažil zistiť svoje hranice. Počas sedenia sa hral s hračkami, ktoré mal k dispozícii. Pri tejto hre bolo možné pozorovať jeho agresívne prejavy: hádzal hračky o zem, niektoré sa snažil zničiť, kričal.

Stretnutie 2, 3, 4:

Na tieto stretnutia prišiel Mark ochotne. Nevenoval sa žiadnym arteterapeutickým činnostiam, pretože to odmietal. Naďalej pokračovalo stanovovanie hraníc a limitov správania, ktoré si Mark pravdepodobne zvnútorňoval. Mark stanovil v miestnosti pevné miesta pre seba i pre arteterapeutku. Naďalej preukazoval svoju agresivitu pri hre s hračkami. Hádzal ich a kopal o stenu bez toho, aby niečo hovoril. Keďže v anamnéze bol uvedený dôvod Markovej zlosti, poskytol arteterapeutke možnosť pohovoriť si s ním o jeho agresivite. Reagoval tým, že sa stiahol, potichu si vybral hračku na hranie. Arteterapeutka Marka ubezpečovala, že keď bude sám chcieť a bude pripravený, môžu spoločne pracovať. Mark neodpovedal a vyhýbal sa očnému kontaktu, ale bolo zrejmé, že počúva, pretože sa prestal hrať.

Stretnutie 5:

Mark sa sám opýtal, či môže kresliť. Jeho prizvanie arteterapeutky k sebe na dlážku bolo znakom, že sa začína formovať terapeutický vzťah a že sa s ňou cíti príjemne. Sedel presne 7 minút, potom zrazu vyskočil, skríkol, že je hotový, chytil loptu a hodil ju do plagátu, na ktorom bola mačka. Ako dôvod určil, že mačka si zaslúži byť zranená a začal rozprávať o mačke, ktorú stratil. Potom našiel hračku a povedal, že aj on mal takú, ale aj tá sa stratila. Počas sedenia vytvoril obrázok, ktorý zahŕňa sériu čiar, nakreslených opatrne vedľa seba, v hornej časti obrázka nakoniec nakreslil veľkú machuľu. Z obrázku si potom poskladal kapitánsky klobúk. Mohlo to byť prejavom toho, že cítil kontrolu nad spoločným stretnutím s arteterapeutkou. Chcel si svoj výtvar vziať domov a vyzeral byť sklamaný, keď zistil, že teraz nemôže. Ale potešilo ho ubezpečenie, že na záver všetkých stretnutí si bude môcť zobrať všetko, čo vytvorí. Mark sa potešil a uviedol, že odteraz bude klobúk nosiť na hlave počas stretnutí s arteterapeutkou. Bude z neho kapitán. Toto sedenie umožnilo Markovi posilniť sebaúctu, cítil sa ako kapitán.

Stretnutie 6:

V rámci tohto stretnutia opäť na začiatku skúmal miestnosť. Znovu pozval arteterapeutku k sebe na dlážku. Hral sa s bojovými panáčikmi. Jeho hra bola agresívna a násilná. Vyzeral byť nahnevaný a viditeľne rozčúlený. Arteterapeutka sa pokúšala naviazať rozhovor, reagoval tak, že sa postavil a začal kopať do plyšového medveďa. Po 20 minútach sa po terapeutkinom monológovi postupne upokojil a utíšil. Pokojne jedným slovom odpovedal na otázky, z ktorých bolo možné jednoznačne určiť, že cíti veľkú nenávisť voči svojmu otcovi a že mu jedného dňa

určite ublíži. Tento rozhovor predstavoval výrazný posun, Mark sa začal pomaly otvárať a začal terapeutke dôverovať. Mal ťažkosti veriť dospelým, pretože poníženie a utrpenie prichádzalo od dospelého otca.

Markova matka si myslí, že na Marka má negatívny vplyv jeho starší brat, ktorý je členom pochybných partíí, zlý vplyv má podľa nej aj prostredie, v ktorom žijú. Je to štvrt' so sociálne slabšími a veľmi často nefunkčnými rodinami. Mark má veľmi rád wrestling. Prvky týchto zápasov sa dajú pozorovať aj v jeho hre. Prežité násilie v rodine často premieňa do súbojov s hračkami, pričom jednotliví zápasníci stvárajú niektorých členov rodiny. Keď hovorí o svojom otcovi, vyjadruje hnev, strach, frustráciu. Matka sa často sťažuje, že bije mladšieho brata. Na otázku, prečo bije svojho brata, reagoval Mark tak, že počas kreslenia začal pritláčať ceruzku na papier silno, až roztrhal papier.

Stretnutie 7:

Stretnutia nadobudli podobu určitého rituálu. Mark si najprv prezrie celú miestnosť, zahrá sa s hračkami, kreslí a potom sa zase hrá. Táto iniciačná fáza terapie dokumentuje, ako arteterapeutické techniky dokážu Markovi poskytnúť pozitívnu psychickú zmenu a že môže svoje aktivity spájať s pozitívnymi emóciami. Svoje deštruktívne cítenie sublimuje na pozitívne a konštruktívne. Arteterapia nemôže úplne odstrániť príčinu problémov, ale môže ovplyvniť fungovanie klientovho ega. Art aktivita je miesto, kde dieťa môže vyjadriť svoje emócie a myšlienky, kde môže experimentovať so zmenami.

Mark prostredníctvom kreslenia dokáže lepšie vyjadriť svoje city ako verbálne, nakoľko má chudobnú slovnú zásobu. V priebehu tohto stretnutia Mark nakreslil obrázok svojej rodiny. Ide o dynamickú kresbu rodiny, ktorá sa využíva na mobilizovanie detských citov v oblasti self konceptu, interpersonálnych vzťahov. Projektívne kreslenie je najúčinnější diagnostika. Mark kreslil spontánne a dobrovoľne. Sám chcel kresliť rodinu. Aj keď to bolo pre neho ťažké, prácu dokončil. Kresba reprezentovala jeho mamu, mladšieho súrodenca, nevlastného brata a seba, nezobrazil všetkých členov rodiny, chýbal otec. Na druhej strane nevlastného brata, i keď nebýva s nimi v spoločnej domácnosti znázornil. Mark podotkol, že je pre neho veľmi dôležitý. V rámci rozhovoru s terapeutkou uvádza, že mama je pre neho najvýznamnější, ale aj napriek tomu seba nenakreslil vedľa nej ale vedľa svojho brata. Farba je červená ako aj v ostatných prácach. Červená v jeho prípade pravdepodobne znamená neistotu, pretože sa vyskytuje na všetkých kresbách, kde neistotu znázorňuje.

Markovi veľmi pomáha to, že celý priebeh terapie je konzistentný a nemenný, to mu dáva pocit bezpečia a istoty a cíti sa dobre.

Stretnutie 8:

Progres Markovej schopnosti vyjadriť ako sa cíti, je viditeľný aj v obrázku, ktorý nakreslil v rámci tohto stretnutia, ide o obrázok, kde nakreslil dva domy. Tieto domy sa vznášali vo vzduchu. Obidva domy nemali pevnú pôdu, reprezentujú nestabilné prostredie. To môže byť znakom spojitosti s jeho inkonzistentným domácim životom. Na obrázku znázornil dážd v podobe červených bodiek. Je to jasný znak týrania, ktoré Mark zažil. Kresba je z hľadiska stupňa jeho vývinu v norme. Na otázku, koho je to dom, odpovedal, že je to dom, v ktorom býva on a jeho babka, keď u nej niekedy ostáva. Na otázku, čo sa deje v domoch, vyjadril počas svojho rozprávania obavu, že bude osamelý a že má strach z toho, že sa mu strácajú hračky a domáce zvieratá. Zdôrazňoval, že všetci okrem mamy sú preč. Nevlastný brat, mačka, otec, starý otec a teta. Aj keď opustenie je pre neho dôležitý problém, vyjadruje sa o dome starej mamy ako domove, ako o mieste, kde ostáva, pričom jeho dom je vyjadrený ako nestály. Povedal, že jeho rodina sa často sťahuje. Už to urobili niekoľkokrát kvôli jeho otcovi a násiliu, ktoré na nich pácha. Po dokončení práce sa opýtal na dom, v ktorom býva terapeutka a skúšal si ho predstaviť. Bez zaváhania ukázal na dom starej mamy a povedal, že aj terapeutkin dom tak vyzerá. Terapeutka pre Marka predstavovala istotu, bezpečie, ktorú nemá doma. Markov posun v arteterapii bol výrazný, už dokázal spontánne rozprávať o svojich výtvoroch. Bolo na ňom vidieť, že sa mu páči prítomnosť terapeutky. Stretnutia mu poskytujú istotu, ktorú nemal v dôsledku týrania a sťahovania.

Stretnutie 9:

Mark sa rozhodol hneď pri vstupe do miestnosti, že chce nakresliť sám seba. Vyzeral, že hlboko premýšľa. Ticho sedel dlhú dobu a bolo zrejmé, že prežíva strach a bolesť. Nakreslil malú postavu, ktorá je symbolom nízkeho sebavedomia, ktoré Mark často prezentoval aj v hre a počas jednotlivých stretnutí. Počas kreslenia vyjadroval rozčúlenie, ale aj napätie, nervozitu. Z dialógu terapeutky s Markom vyplynulo, že jeho otec ho bil po hlave, keď sa nahneval. Aj postava na obrázku má niečo na hlave. Pravdepodobne to symbolizuje nejakú ochranu pred údermi. Potom ako túto skutočnosť povedal terapeutke, vstal a išiel sa hrať s hračkami. Pri hre ich kopal a bil. Aj napriek snahe upokojiť ho a povedať mu, že je v bezpečí, neprestal. Po chvíli si prizval k hre arteterapeutku. Hrali sa s loptou a v hre neboli prezentované žiadne formy agresie. Stretnutia s terapeutkou sa mu páčili, pretože sa vždy pýtal kedy budú ďalšie. Počas arteterapie sa Mark dokázal upokojiť. Komentáre arteterapeutky počas kreslenia prijímal pozitívne, pretože ich vnímal ako prejav záujmu o neho, aj keď na ne často nereagoval.

Stretnutie 10:

Mark prišiel smutný a utiahnutý. Pokojne si sadol a začal zaujato kresliť dve postavy. Ukázal na postavu a povedal, že je to jeho mama. Prezentoval ju pozitívne, ako spoľahlivú sociálnu podporu. Prostredníctvom tejto kresby vyjadril svoju potrebu byť s mamou. Jeho matka za ním niekedy neprichádzala do nemocnice, pretože mala výrazné zdravotné problémy, podozrenie na zhubný nádor a často sa cítila zle. V kresbe sa Mark cíti byť ochraňovaný matkou. Znázornil to veľkými rukami cez celý papier. Zároveň vyjadril úzkosť vyplývajúcu zo separácie od matky. Poznámeneal, že jeho mama je špeciálna, lebo sa o neho stará a bojí sa o ňu. Chcel vedieť, či jej je dobre a či sa uzdraví.

Stretnutie 11:

Mark nakreslil obrázok, na ktorom je Markov dom a terapeutka. Mark opísal terapeutku ako spoľahlivého človeka, ktorý ho podporuje a vyjadril aj slovne túžbu, aby bola vždy vedľa jeho domu, aby ju mohol vidieť, keď bude chcieť a potrebovať. Pred dokončením kresby sám spontánne povedal, že jeho otec je zlý muž, ktorý ho bije a chce, aby bol chorý. Bolo zjavné, že v ňom dom vyvolal zlé spomienky. Na otázku, kde je jeho izba, povedal, že je hore, ale ukázal skôr dole a doľava. Nenakreslil ani okná ani dvere, čo symbolicky vyjadruje jeho uväznenie v násilnom prostredí, kde sa mu nedostáva pomoci z vonkajšieho sveta. Jeho kresba terapeutky pri dome poukazuje, že ju chráni pred vnútorným prostredím. Pravdepodobne sa cíti nahnevaný, že nemôže ísť dnu a pomôcť mu, rovnako ako okolie nebolo schopné vidieť, čo sa deje dnu. Po analýze jeho kresby a rozhovore s ním, sa ukázalo, že sa cíti neustále uväznený v tomto prostredí, aj keď je teraz v nemocnici.

Stretnutie 12:

Na rozdiel od ostatných stretnutí, Mark bol požiadaný, aby nakreslil dom. Mark súhlasil. Nakreslil dom čiernou farbičkou, pričom na ňu padal dážď, Mark to zdôvodnil, že vonku je daždivý deň. Dom nemal žiadne dvere, čo symbolizuje beznádejné pozvanie dnu. Symbolika daždivého počasia býva znakom týrania. Neplatí to však vždy.

Stretnutie 13, 14, 15:

Na stretnutie Mark prišiel, ale odmietal sa zapájať do akejkoľvek aktivity. Bolo to čudné, nezvyčajné. Arteterapeutka ho však do ničoho nenútila. Mark sedel a postupne začal vyjadrovať svoje obavy o mamu, pýtal sa na jej zdravotný stav. Počas ďalšieho stretnutia vzal kľúče od miestnosti a schoval ich. Pravdepodobne to bola jeho nevedomá túžba „odomknúť“ terapeutke. Na ďalšom sedení, zase vzal kľúče. Pravdepodobne cítil istý komfort v tom, že ich má pri sebe a že mu to je dovolené. Cítil kontrolu a prístup k terapeutke kedykoľvek bude chcieť. V závere stretnutia kľúče vrátil bez problémov s úsmevom na tvári. Mark cítil silnú dôveru vo vzťahu

k terapeutke, a to vďaka tomu, že mu bolo dovolené mať pri sebe niečo, čo jej patrí. Na chodbe v tom čase pracovali robotníci. Mark z nich bol očividne vystresovaný. Nechcel kresliť, pretože sa bál robotníka na chodbe. Strach, ktorý prežíval zrejme vyplýval z násilia, ktoré zažil zo strany otca.. Bol uistený, že robotníci sú tam iba dočasne a že je v bezpečí, napriek tomu bol Mark po celý čas nervózny.

Stretnutie 16:

Mark sa opäť cítil neisto, nakoľko robotníci ešte stále pracovali na chodbe. Aj napriek upokojovaniu, že iba pracujú a nebudú rušiť, bol pri práci úzkostlivý, nevedel sa uvoľniť ako pri predchádzajúcich stretnutiach. Mark požiadal terapeutku, aby si sadla k nemu na dlážku a začal kresliť nejaký obrázok. V zápätí ho potrhala a hodila do koša. Urobil to niekoľkokrát. Nechcel ho ani ukázať. Odmietol s tým, že na ňom nič nebolo. Postupne na základe rozhovoru vyplynulo, že sa snažil nakresliť sám seba, ale nebol spokojný s výsledkom. Neskôr nakreslil veľmi malé postavy. Je zrejmé, že jeho psychické a fyzické ponižovanie spôsobilo stratu sebaúctu. Malé postavy sú symbolickým vyjadrením nízkeho sebavedomia, ktoré je u týraných detí zjavné. Dôsledkom týrania vzniká aj negatívny sebaobraz, nedostatok vnútornej hodnoty. Môže to spôsobiť, že dieťa sa nebude chcieť zapájať do aktivít, pretože sa bude báť, že zlyhá. Postavám na obrázku neurobil žiadnu tvár a povedal, že ho bolela hlava, pretože keď bol malý, bol na dvoch operáciách. Na otázku, aké to boli operácie, povedal, že ich potreboval, lebo sa tak narodil. Svoj pobyt v nemocnici si vysvetľuje ako zlyhanie, pretože ho nikto nechce, nechcú ho doma, nechcú ho v škole, nemá žiadnych kamarátov, s ktorými by sa mohol hrať. Po dokončení obrázku bol nahnevaný, zatínal päsť, ale zostal ticho. Po odchode dostal vo svojej izbe záchvat zúrivosti, hádzal sa o zem, kopal a rozhadzoval veci okolo seba. Afekt trval približne 10 minút.

Stretnutie 17:

Mark bol veľmi hyperaktívny, zrejme v dôsledku zmeny liekov, ktoré pravidelne užíval. Kreslil s olejovými farbami, tlak na papier však bol príliš silný. Po prvý krát neprizval terapeutku k sebe. Nakreslil obrázok, povedal, že je to príšera, ktorá ide na návštevu a chystá sa ho napadnúť. Potom začal kopať do plyšových hračiek. Bolo pre neho ťažké rozprávať, zdal sa rozčúlený a odmietal pokračovať ďalej. Jeho art vyjadrenie poukazuje na to, ako bol on sám napádaný, ale aj ako videl napádanie iných. Stretnutie skončilo skôr, nakoľko o to žiadal samotný Mark, a tak mu bolo vyhovené. Mark bol upozornený, že budúce stretnutie sa neuskutoční. Ignoroval toto vyhlásenie a rozbehol sa preč bez pozdravu. Bolo cítiť, že je nahnevaný, prostredníctvom ignorácie odmietol terapeutku skôr, ako ona mohla odmietnuť jeho.

Stretnutie 18:

Stretnutie bolo iné ako predchádzajúce. Mark prostredníctvom neverbálnej komunikácie vyjadril hnev vo vzťahu k terapeutke. Vzal kopy svojich predchádzajúcich kresieb a prezeral si ich. Potom si vzal nové papiere a farbičky, kreslil bez slov. Mark počmáral 9 papierov, každý však v závere pokrčil a hodil do koša, v tejto činnosti pokračoval až do konca stretnutia. Pri odchode Mark povedal iba, že príde nabudúce. Krčenie papierov mu pomohlo regulovať negatívne emócie. Art produkcia nemusí vždy smerovať k výslednému produktu.

Stretnutie 19:

Mark bol oboznámený so skutočnosťou, že terapia sa postupne ukončí. Po tejto informácii si Mark vzal hračky, prezeral si ich a začal hovoriť o tom, že niektoré hračky sa necítia dobre, lebo majú po sebe čierne ťľaky. Hračky sú choré a musia ísť do nemocnice, kde ich budú operovať, lebo ich doma bili.

Mark chcel opäť upozorniť na svoje problémy. Odmietol kresliť, čo niekedy predstavuje obranný mechanizmus.

Stretnutie 20:

Mark nakreslil v úvode stretnutie hada s dvoma hlavami, vysvetlil, že je to on a terapeutka. Odmietol viac hovoriť a kresliť. Začal sa hrať s loptou a prizval k hre aj terapeutku. Pripomenul, že onedlho pôjde z nemocnice domov, tešil sa, ale zároveň vyjadril smútok, že mu budú chýbať stretnutia s terapeutkou. Vzal kľúče od miestnosti so slovami, že si ich nechá, aby terapeutka nemohla vyjsť von, no kľúče v závere opäť vrátil s úsmevom. Cítil ambivalentné emócie, na jednej strane sa tešil, že bude doma s mamou, na druhej strane cítil smútok, že terapia končí.

Stretnutie 21:

Počas záverečného stretnutia si Mark prezrel všetky svoje práce. Pomerne dlho sa rozhodoval, ktoré práce si vezme domov a ktoré práce ponechá terapeutke. Potom sa Mark rozhodol, čo aj slovne vyjadril, že sa bude hrať s hračkami, s ktorými sa ešte vôbec nehral. Počas hry rozprával o dome plnom hračiek. On a jeho brat budú v dome šéfovia a otec tam nikdy nepríde. Anxieta sa u Marka zmenšila, ale strach z otca zostáva stále reálny. Mark sa úprimne teší z toho, že pôjde z nemocnice domov a bude chodiť do školy. V závere stretnutia sa terapeutky pýta, či bude môcť prísť na návštevu. Potešilo ho, že dostal pozitívnu odpoveď, terapeutka mu venovala aj jednu z obľúbených hračiek, ktorá by mala plniť úlohu spojovacieho objektu, ochrannú funkciu pred napätím a úzkosťou.

ZÁVER

Mark prežil traumou spojenú s domácim násilím. V priebehu jednotlivých stretnutí vyjadroval potrebu stabilného prostredia, pevného časového harmonogramu, ale hlavne aj potrebu pevného, dôveryhodného vzťahu ku konkrétnej osobe, ktorá mu v rodinnom prostredí, ako aj v nemocničnom prostredí chýbala. Rituál jednotlivých stretnutí znížil jeho stres a vnútorné napätie, čo viedlo k priateľskému správaniu a tiež eliminovaniu agresívnych prejavov. Pozitívne prijatie arteterapeutkou zvýšilo Markovo sebavedomie a schopnosť naučiť sa opäť dôverovať dospelým. Celkovo sa zlepšila aj Markova koncentrácia pozornosti, verbálne vyjadrovanie a vôbec schopnosť hovoriť o prežitých traumatických zážitkoch. Proces uzdravenia ešte nie je ukončený. Singh uzatvára celú terapiu ako úspešnú a odporúča ďalšie dlhšie arteterapeutické pôsobenie, pretože Mark má stále hlboko zakorenené problémy spojené s prežitou traumou.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BRINKMAN, J. (2001). *Základy sociálnej psychológie*. Bratislava : IRIS, 2001. 227 s.
- CAMPBELL, J. (1998). *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha : Portál, 1998. 199 s.
- CASEOVÁ, C. – DALLEYOVÁ, T. (1995). *Arteterapie s dětmi*. Praha : Portál, 1995. 175 s.
- KRAMER, E. (1987). *Art as a therapy with children*. New York: Schocken Press.
- OAKLANDER, V. (2003). *Třinácté komnaty dětské duše*. Drvoštep, 2003. 264 s. ISBN 80-903306-0-6
- SINGH, A. (2001). Art Therapy and Children: A Case Study on Domestic Violence. In *Art Education and Creative Arts Therapies*. Canada, apríl, 2001.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, J. (2006). *Arteterapia – úžitkové umenie?* Bratislava : Petrus, 2006. 273 s.
- VODIČKOVÁ, B. (2003). Keď umenie lieči detičky. In: *Dieťa nielen pre rodičov*. Roč. 9, č. 6, 2003, s. 34-35.

PaedDr. Jana STEHLÍKOVÁ, PhD.

Pedagogická fakulta UMB

KaPtedra psychológie

Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica

e-mail: jana.stehlikova@umb.sk